

Milan MIHALJEVIĆ, Jozo VELA
Staroslavenski institut
Zagreb
mihalj@stin.hr
jvela@stin.hr

UDK 272-282.7:003.349.1
27-36Barbara, sancta
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 30. listopada 2020.
Prihvaćen: 26. studenoga 2020.

SLUŽBA U ČAST SV. BARBARI U HRVATSKOGLAGOLJSKIM BREVIJARIMA

Služba sv. Barbare sačuvana je u malom broju sanktorala hrvatskoglagoljskih brevijara. U radu se kroz komparativnu analizu teksta u trima brevijarima gdje je ona sačuvana donosi jezična slika Službe. Neslavenski predlošci tekstova unutar službe nisu utvrđeni, no u mjeri u kojoj je to moguće donose se određene usporedbe i upućuje na moguće smjerove daljnjih istraživanja. Upotreba imenice *spasъ* umjesto *isusъ* kao odlika najstarije hrvatskoglagoljske tradicije te činjenica da se u čitanjima tekst *Mučenja sv. Barbare* kojem je predložak bio grčki upućuju na to da je riječ o Službi koja je u sačuvane brevijare dospjela prepisivanjem iz znatno starijih predložaka.

Ključne riječi: hrvatski crkvenoslavenski jezik, sv. Barbara, sanktoral, brevijarska služba sv. Barbare, Mučenje sv. Barbare

1. UVOD

Sv. Barbara, uz sv. Katarinu Aleksandrijsku, sv. Doroteu Cezarejsku i sv. Margaretu Antiohijsku, jedna od četiri *virgines capitales* koje u ikonografskim prikazima prate blaženu djevicu Mariju, izrazito je štovana svetica i u Zapadnoj (4. prosinca) i u Istočnoj Crkvi (17. prosinca, ranije 4. prosinca). O popularnosti njezinoga kulta u narodu najbolje svjedoči činjenica da ju se slavi kao zaštitnicu rudara, zidara, tesara, graditelja, arhitekata, geologa, topnika, vojnika, grobara, ljevača, vatrogasaca i dr., te zaštitnicu od groma, požara, nevremena, iznenadne i nepripravne smrti, groznice, i dr.¹ Ipak, o stvarnim okol-

¹ O kultu sv. Barbare u Hrvata vidi DRAGIĆ 2015.

nostima njezinoga života i smrti danas se pouzdano zna jako malo. Razlog je tomu to što već najranije pasije svete donose različite podatke o mjestu i vremenu njezina života i mučeništva. Kao mjesta u kojima je živjela navode se Heliopolis u Egiptu, Nikomedija i Antiohija Bitinijska u Maloj Aziji, Rim, Toskana, i dr., a car za čije je vladavine podnijela mučeništvo ponekad se naziva *Maximinus*, a ponekad *Maximianus*,² što se može odnositi na Maksimina Tračanina (235. – 238.), Galerija Maksimijana (293. – 305., 305. – 311.), ili Maksimina Dazu (305. – 313.)³ (WOLF 2000: 1–2; KOSTOVA 2019: 60; ESS 2019). Osim toga, legenda o sv. Barbari puna je poznatih motiva iz antičke i ranokršćanske književnosti,⁴ pa pripovijest o njoj djeluje posve izmišljena. Historiografska neutemeljenost legende o sv. Barbari izričito se navodi kao razlog zašto se njezin spomen brisao iz *Općega rimskog kalendara* prilikom njegove reforme 1969. godine kojom se željelo prorijediti svetački kalendar kako bi do izražaja više došla slavija gospodnjih blagdana.⁵ Mada je do stvarnih podataka iz Barbarina života teško pouzdano doći, moguće je da se legenda o njoj ipak temelji na stvarnoj osobi. Naime, već u 4. stoljeću njezino ime nosi samostan u Edessi, a u 7. stoljeću bila joj je posvećena koptska bazilika u Kairu. Iz Egipta kult joj se širio u Italiju, Francusku i, prijenosom relikvija iz Rima u Gent 985. godine, u Belgiju. Kult joj se snažno razvija i u Carigradu.

² Bolandisti u *Propylaeum ad Acta Sanctorum Decembris* navode kako su grčka, latinska i orijentalna *Acta* svete pisana toliko različito da ih nitko ne može usustaviti. Vremenske odrednice koje se navode predstavljaju toliko poteškoća da ih istraživači dosad nisu uspjeli razriješiti. Štoviše i među mjestima gdje je tobože podnijela mučeništvo velika je razlika, jer neki izvori navode Nikomediju, neki Heliopolis, neki Toskanu, pa čak i Rim: »Acta eius a quibuscumque auctoribus graecis, latinis, orientalibus scripta eius modi sunt, ut nemo sapiens viderit quomodo sic expurgari possint ut ad formam tolerabilem reduci queant. Notae temporis gravissimis difficultatibus implexae sunt, quas neque Sollerius nec qui post eum de S. Barbara scripserunt solvere potuerunt; quod peius, de loco ubi passa sit summa est dissensio, aliis eam Nicomediae, aliis Heliopoli vel etiam in Tuscia, immo Romae collocantibus«. (AASS 1940: 564).

³ Mučeništvo joj se najčešće smješta oko godine 306. u Nikomediju (WIMMER 1993: 1401–1402; WIMMER 1980: 1432; ESS 2019).

⁴ O tome više u WOLF 2000: 3–5.

⁵ U komentaru koji prethodi novome *Općem kalendaru* sv. Barbaru ubraja se među svetce koji za povjesničare predstavljaju velike poteškoće, a na sam spomendan svete 4. prosinca navodi se kako joj se spomen briše iz kalendara jer su joj *Acta* posve legendarna, a i o mjestu njezina mučeništva postoje prijepori: »Memoria S. Barbarae, saeculo XII in Calendario romano ascripta, deletur: Acta S. Barbarae sunt omnino fabulosa et etiam de loco ubi passa sit summa inter peritos est dissensio«. (CR 1969: 69, 147.). Više o novoj reformi *Općega rimskog kalendara* vidi TAMARUT 1974; KIRIGIN 1973.

Već u 5. stoljeću moći su joj prenesene onamo i položene u novosagrađenu crkvu u čast djevice (ESS 2019; KOSTOVA 2019: 60; WOLF 1999: 63). Izvorna pasija od koje potječu kasnije istočne i zapadne pasije sv. Barbare vjerojatno je nastala u 7. stoljeću u Egiptu (WIMMER 1980: 1432). Najstariji sačuvani rukopisi koji sadrže pasiju sv. Barbare datiraju u 9. stoljeće. Pasija je do danas sačuvana u brojnim srednjovjekovnim grčkim (BHG 213–218; Auctarium BHG: 38; Novum auctarium BHG: 40), sirijskim (BHO 132–134), latinskim (BHL 913–971; Supplementum BHL: 110–114) i ćirilničnim crkvenoslavenskim rukopisnim verzijama (BHBS: 333–335; FEDOTOVA 2003). Ovim rukopisima može se pridružiti i hrvatskologoljska verzija sačuvana u čitanjima triju hrvatskologoljskih brevijara iz 14. i 15. stoljeća u Službi na spomendan svete.

2. BREVIJARSKA SLUŽBA SV. BARBARE

Od devetnaest hrvatskologoljskih brevijara koji sadrže *Proprium sanctorum* samo tri imaju službu u čast sv. Barbari. U *Prvome beramskom (ljubljan-skom) brevijaru* (Ber) s kraja 14. st. koji se čuva u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani pod signaturom *Ms 161* služba se nalazi na listovima 4d–6c.⁶ U *Bribirskome brevijaru* (Brib) iz 1470. koji se čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod signaturom *IIIb 6* na listovima 180b–181c,⁷ a u vatikanskome brevijaru *Illirico 10* (Vat₁₀) iz 1485. koji se čuva u Rimu u Vatikanskoj apostolskoj knjižnici pod signaturom *Borg. Illir. 10* na listovima 281a–282c.⁸ Prvi se brevijar upotrebljavao u Bermu u središnjoj Istri, a druga dva potječu iz Vinodola. U ostalim brevijarima sv. Barbari na dan 4. prosinca nema ni službe ni spomena. Jedino se njezino ime na taj dan navodi u kalendarima onih brevijara čiji je kalendar sačuvan. Treba napomenuti da *Četvrtom vrbničkom brevijaru* iz druge polovice 14. st. nedostaje početak, pa ne znamo je li nekad imao službu u čast sv. Barbari ili ne.

Sva tri brevijara imaju unutar službe po šest čitanja, ali je tekst u njima različito raspoređen pa su čitanja i cjelokupni tekst različite duljine. Najdulji

⁶ Brevijar su opisali VAJS 1910: XIV–XVI i MILČETIĆ 1911: 69–73.

⁷ Opisali su ga VAJS 1910: LXXX–LXXXIII, MILČETIĆ 1911: 38–40 i ŠTEFANIĆ 1969: 141–145.

⁸ Opisan je u VAJS 1910: XLIX–LII, MILČETIĆ 1911: 78 te DŽUROVA; STANČEV; JAPUNDŽIĆ 1985: 162–163.

tekst ima Ber čija služba ima i vlastiti himan i molitvu. Druga dva brevijara nemaju himna, a molitva je drukčija nego u Ber. Šesto čitanje u *Brib* završava na istom mjestu kao peto čitanje u Ber. Vat₁₀ ima najkraća čitanja, tako da njegovo šesto čitanje završava unutar petoga čitanja iz Ber. Brevijari se međusobno razlikuju i rasporedom *rešpona* i *berša*. Oni su u Ber smješteni između pojedinih čitanja, dok se u druga dva brevijara čitanja nastavljaju jedno na drugo bez prekida, a *rešponi* i *berši* navedeni su na kraju iza svih čitanja. Treba pritom napomenuti da je u Vat₁₀ ispušten jedan *rešpon* i *berš*. Riječ je o onima koji u Ber dolaze između trećega i četvrtoga čitanja:

rěš(ponь) · egda b(la)ž(e)na d(ě)va h(rьsto)va v'nide v životě anj(e)lь · / togda og'nь s'pade s n(e)b(e)se · i pož'že mučit(e)le ee · i vse iže dosaždahu ei ·
b(e)rš(ь) · bar'bara d(ě)va h(rьsto)va svr'shenoe muki ot zlověr'nago dēos'kora ·
c(ěsa)ra o(t)ca ee · semr'tь ot meča priětь ·

Služba počinje prvom večernjom što znači da je namijenjena slavlju sv. Barbare kao svetkovine, tj. zapovjednoga blagdana. Isto potkrepljuju i drugi čimbenici, odnosno veliki broj vlastitih dijelova koji se koriste u liturgiji časova. Služba, naime, ima vigiliju prije svetkovine, šest vlastitih čitanja, vlastiti himan, vlastitu oraciju, te devet vlastitih antifona, tri vlastita responzorija i četiri vlastita versa. Ipak, zanimljivo je da od tri glagoljska brevijara koji sadrže ovu službu, svetkovina sv. Barbare kao zapovjedni blagdan u kalendaru crvenom bojom označena jedino u *Bribirskom brevijaru*. Od drugih hrvatskoglagoljskih kalendara, crvenom je bojom svetkovina sv. Barbare označena još u *Bribirskome misalu* (15. st.), vatikanskome misalu *Illirico* 8 (1435.) i *Drugome oxfordskom misalu* (15. st.). Premda sadrži najpotpuniju službu s najopširnijim čitanjima, *Prvi beramski brevijar* u kalendaru sv. Barbaru bilježi samo kao spomendan crnom bojom. Razlike između stanja u kalendaru i stanja u sadržaju brevijara Ber i Vat₁₀ najvjerojatnije su odraz tekstne tradicije tih brevijara, odnosno korištenja različitih predložaka kod pisanja kalendara i pojedinih službi, konkretno Barbarine.

2.1. Jezične razlike među brevijarima

2.1.1. Fonologija

U sva tri brevijara riječ je o istoj inačici teksta Mučenja sv. Barbare. Razlike su među njima vrlo male. Na fonološkoj je razini vidljivo da je uporaba *jata* u Ber pravilnija nego u druga dva. U njemu se jedino u prefiksu *prê*-smjenjuju *jat* i *e*: *premože*, *prêmèni se*, *preteče* (5a); *presêci* (5b); *prêmèni-*

še se, *prêda*, *premoči* (5c); *prebivaše* (5d); *prêmêniti*, *prêklon'shi* (6a); *preda* (6b); *prêklonši*, *prêide* (6c). Najviše je odraza *jata* u Brib. Brojniji su ekavski odrazi: *devi*, *prebivaetъ*,⁹ *poklonem'se*, *pri mak'simiêni c(êsa)re*, *na mes'te*, *visoce*, *v'semъ*, *krep'ko*, *p(o)v(e)le*, *iz'vlekъ*, *ne vemъ*, *premeniše*, *preda*, *premoči*, *k'rep'ko*, *veri*, *s'vleči*, *k'rep'ko*, *iscelivъ* i *uk'repiv'*, *v'zrev'*, *isceliši*, *v' pogibelъ*, *is'celi* i *ukrepi*, *p(o)v(e)le*, *v'zre*, *uk'repit'*, *p(o)v(e)le*, *prebivaše*, *v'm(u)ce*, *nevreena*, *z'lover'nago*, *p(o)v(e)le*, *ver'no*, *vъ vere*, *dêlehъ*, *odoleti*, *povele*, *mes'to*, *otvet'ni*, *usek'nutie*, *premeniti*, *ot devъ*, *koleni*, *is'celiti*, *isceliti*, *ukrepi*, *koleni*, *kъ g(ospode)ve*, *želeūci*, *ubeža*, *preidê*, ali ima i ikakvskih: *prilipiti se*, *rassiçi*, *v gori*, *riçi*, *obišenu*, *s'vičami*, *otrizati*, *uz'riti*. Nekoliko je primjera u tom brevijaru i zamjene izvornoga *e jatom*: *dêci*, *dêčere*, *idê*, *izidê*, *napadê*, *dêčerъ*, *rêci*, *t(e)bê r(a)di*, *preidê*. Znatno je manje odraza *jata* u Vat₁₀: *v lici*, *veru*, *na mestê naricaemi*, *ne vemъ*, *devu*, *veri*, *is'celi*, *tela*, *kolenê*, *videi*. Ber na nekoliko mjesta zamjenjuje izvorno *a štapičem*: *nъ mêtê nъricaemê jelasi* (5b); *upva nъ g(ospod)a* (5b i 5c). U Vat₁₀ pojavljuje se i jedan primjer zamjene skupine *pv* glasom *f*: *ufa*.¹⁰

2.1.2. Morfologija

Ni morfološke razlike među trima brevijarima nisu brojne. U imeničkoj sklonidbi može se istaknuti razlika u dativu jednine imenice *gospodъ*. Ber ima oblik *g(ospode)vê*,¹¹ a druga dva oblik *g(ospod)u* s nastavkom *o-osnova*.¹² Kod zamjenica pozornost privlači hrvatski oblik enklitičkoga oblika akuzativa zamjenice 3. lica *ga* u Brib, prema crkvenoslavenskome obliku *i* u druga dva brevijara. Isti brevijar ima u instrumentalu množine pridjeva oblik *mnozimi* s provedenom sibilizacijom umjesto očekivanoga *mnogimi* kako je u druga dva brevijara. Zabilježiti u njemu treba i oblik dativa jednine ženskoga roda *t'vrdos'tan'noi* s mlađim hrvatskim nastavkom koji je rezultat izjednačavanja pridjevske i zamjeničke sklonidbe. Ber i Vat₁₀ imaju pravilan crkvenoslavenski oblik *tvr'dostan'nê*. Oblik genitiva jednine ženskoga roda *h(rъsto)ve* u Vat₁₀ koji se pojavljuje u sintagmi *veri h(rъsto)ve* rezultat je utjecaja palatalne promjene na nepalatalnu. Druga dva brevijara imaju tu očekivani crkvenoslavenski oblik *h(rъsto)vi*. Na jednom mjestu Brib ima dugi oblik pridjeva *tainaê*, a druga dva brevijara kratki *taina*.

⁹ Ali u istoj molitvi i *prêbivaetъ*.

¹⁰ Prema *upva* u *Prvome beramskom* i *Bribirskome brevijaru*.

¹¹ O nastavku *-evê* vidi MIHALJEVIĆ 2018: 31, bilj. 23.

¹² Imenica *gospodъ* izvorno je pripadala *i-osnovama*.

Nešto je više razlika u glagolskome sustavu. Ber i Vat₁₀ imaju stariji (crkvenoslavenski) oblik imperativa *pridête*, a Brib mlađi, hrvatski *pridite*. Ber čuva participski nastavak dativa jednine *-umu* u obliku *v'ladaûćumu*, dok druga dva brevijara imaju oblik *vladaûću*. U Ber nom. jed. m. r. aktivnoga prezentskog participa ima stariji oblik *živi*, u Vat₁₀ mlađi *žive*, a u Brib dugi oblik *živei*. Vat₁₀ pogreškom zamjenjuje skupinu *vladae tu* prezentskim oblikom 3. lica množine *vl(a)daet*. Brib umjesto aorista *bê* ima imperfekt *b(ê)še*. U Brib i Vat₁₀ pojavljuje se oblik prošloga pasivnog participa *hranena*, a u Ber pasivni prezentski particip *hranima*. Ber čuva i pasivni prezentski particip *stužima že* koji druga dva brevijara zamjenjuju prvim prošlim aktivnim participom *stuživ'ši*. Prema 1. licu jed. prez. *obruču te* iz Ber druga dva brevijara imaju oblik 3. lica jednine *obručit' û*. Isto tako oba ta brevijara imaju dulji oblik 3. lica jednine prezenta *esutb*, a Ber kraći (enklitički) oblik *sutb*. Vat₁₀ zamjenjuje 3. lice jednine prezenta *stužit'* mlađim, hrvatskim oblikom *stuži* bez dočetnoga *-t*. Umjesto sintetskoga imperativa 3. lica jednine *budite*, kako je u Ber, u druga se dva brevijara pojavljuje perifrastični oblik: *da b(u)dutb* (Brib), *da bud(u)tb* (Vat₁₀). Oblicima 3. lica jed. aorista *stvori* i *vsadi* koji se pojavljuju u Ber i Vat₁₀ u Brib odgovaraju infinitivi *st'voriti* i *v'saditi*. Isti brevijar ima umjesto prošloga pasivnog participa *svr'šenoe* aoristni oblik *sv'rši*, a umjesto aktivnoga prezentskog participa *gorkae* imperfekt *gor'kaše*. Na dva mjesta pisar Brib oblike arhaičnoga asigmatskog aorista zamjenjuje prezentskim oblicima: oblik 3. lica množine *ne v'zmogu* pretvorio je u *ne v'z'mogutb*, a oblik 1. lica jednine *ne v'zmogb* u *ne v'zmogu*. U tom je brevijaru i nominativ jed. m. r. prvoga prošlog aktivnog participa *stuživ' si* zamijenjen mlađim oblikom *s'tuživ'ši si* koji je nastao analogijom prema kosim padežima. Umjesto oblika nom. jed. m. r. aktivnoga prezentskog participa *vêdi* u Ber druga dva brevijara imaju dugi oblik participa glagola *vidêti*: *vidêi* (Brib) i *videi* (Vat₁₀).

2.1.3. Sintaksa

Većinu sintaktičkih razlika među brevijarima čine male promjene reda riječi: *krasoti radi ee* (Ber) : *k'rasoti ee r(a)di* (Brib, Vat₁₀), *upva nъ g(ospod)a* (Ber) : *na g(ospod)a ufa* (Vat₁₀), *i biv' û prêda* (Ber) : *biv' û i preda* (Brib), *açe v'zložiše na me vsa mučeniê* (Ber) : *açe v'sa m(u)č(e)niê n(a) me v'zložiši* (Brib) : *açe vsa m(u)č(e)naê vložiši n(a) me* (Vat₁₀), *s t(o)boû budite* (Ber) : *bud(i)te s t(o)boû* (Vat₁₀), *zlovêr'nago dêos'kora · c(êsa)ra* (Ber) : *z'lover'nago c(êsa)ra dêoskodora* (Brib), *studb tâla ee odêlb* (Ber) : *odêlb studb tela ee* (Vat₁₀), *ne v'zmogb prêmêniti ee* (Ber) : *ne v'zmogu ei premeniti* (Brib), *vel'mi*

g(lago)lûci (Ber) : *g(lago)lûci vel'mi* (Brib), *m(o)laše se rekući k' g(ospode)-vê* (Ber) : *m(o)laše se k' g(ospode)ve rekući* (Brib) : *m(o)laše se k' g(ospode)vê g(lago)lûci* (Vat₁₀). U Brib i Vat₁₀ na nekoliko je mjesta vidljiv proces popriloženja i gubitka sklonidbe aktivnoga prezentskog i prvoga aktivnog preteritskog participa: *prišad'shu že o(t)cu ee* (Ber) : *prišad'she že o(ta)cb ee* (Vat₁₀), *mar'kiên' povelê nagu oh(r'bst)ь grada vlačiti biûču i pahaûču* (Ber) : *mar'kiên' povele û okolo grada v'lačiti û biûči i pahaûči* (Brib) : *markiên' povelê û vlačiti okolь grada biûči i pahaûči* (Vat₁₀), *privedenê že ei suçi* (Ber) : *vidêni že suçe* (Brib), *bêsta ·b̃ (= 2) pastira pasuča ov'ce* (Ber) : *bêsta ·b̃ (= 2) pas'tira pasuče ov'ce* (Brib). Ta se promjena odražava i na sintaksu. Zbog nje je u prvom i trećem primjeru dativ apsolutni zamijenjen nominativom, a u četvrtom je primjeru particip nesročan sa subjektom i pomoćnim glagolom. Subjekt *pastira* i pomoćni glagol *bêsta* su u dvojini, a particip *pasuče* je u obliku koji je jednak staromu nominativu množine.¹³ Kako je vidljivo, popriloženi (nesročni) participi pojavljuju se u dva oblika od kojih je jedan jednak nekadašnjemu nominativu jednine, a drugi nominativu množine m. r.¹⁴ Pozornost privlači i promjena u rekciji glagola *prilêpiti se*. U Ber njegova je dopuna u genitivu: *prilêpiti se pl't'skihь pohoti*, a u Brib u dativu: *prilipiti se p'ltais'kimь pohotemь*.

2.1.4. Leksik

Leksik je od svih razina najpodložniji promjeni. Stoga ne čudi da su na toj razini razlike među brevijarima nešto brojnije. Na više je mjesta u dva mlađa brevijara u odnosu na *Ber* uočljivo pomlađivanje i pohrvaćivanje leksika, tj. zamjena tipičnih crkvenoslavenskih tipično hrvatskim oblicima: *eterь* (Ber), *eter'* (Vat₁₀) : *ed(i)nbь* (Brib); *g(lago)la* (Ber) : *r(e)če* (Brib, Vat₁₀); *g(lago)li* (Ber) : *riči* (Brib), *rêči* (Vat₁₀); *na polatê* (Ber) : *na polačê* (Vat₁₀), *na polači* (Brib); *polatu* (Ber) : *polaču* (Brib, Vat₁₀); *mimo idetь* (Ber) : *mimo hodetь* (Brib, Vat₁₀); *êko* (Ber, Vat₁₀) : *l(ê)ki* (Brib); *abie* (Ber) : *tudie* (Brib, Vat₁₀); *oh(r'bst)ь* (Ber) : *okolo* (Brib), *okolь* (Vat₁₀); *iže* (Ber) : *ki* (Vat₁₀); *êz'vi* (Ber) : *rani* (Vat₁₀); *v'zved'shi* (Ber) : *v'z'dvig'shi* (Brib), *vzdvig'shi* (Vat₁₀). U jednom

¹³ Činjenica da je glagol *biti*, kao i genitiv lične zamjenice 3. lica *eû* u sljedećoj surečenici, u dvojini potvrđuje da je tu riječ o popriloženju participa, a ne o gubljenju dvojine i njezinom zamjeni množinom.

¹⁴ Oblici na *-če* i *-še*, jednaki oblicima staroga nominativa množine, u hrvatskim su crkvenoslavenskim tekstovima u priložnoj službi češći od onih koji su jednaki nominativu jednine (*-či* i *-ši*). Usp. POŽAR 2014: 188.

dijelu primjera riječ je o različitim riječima izvedenim od istoga korijena pa je teško reći koji je oblik hrvatskiji od drugoga: *presêci* (Ber, Vat₁₀) : *rassiçi* (Brib); *izide* (Ber) : *idê* (Brib), *ide* (Vat₁₀); *urêzati* (Ber, Vat₁₀) : *otrizati* (Brib); *v'sposlušâ* (Ber) : *pos'lušâ* (Brib); *prêklonši* (Ber, Vat₁₀) : *poklon'shi* (Brib); *pogibêlb* (Ber), *pogibelb* (Brib) : *pagubu* (Vat₁₀);¹⁵ *v'shvač'* (Ber) : *v'shič'* (Brib), *vshič* (Vat₁₀);¹⁶ *slat'kimi* (Ber, Brib) : *slastmi* (Vat₁₀).¹⁷ Više je primjera gdje su u različitim brevijarima upotrijebljene riječi izvedene od različitoga korijena. Tako primjerice Brib pridjev *s(ve)ta* jednom upotrebljava umjesto *h(r̂sto)va* i jednom umjesto *b(la)ž(e)na*.¹⁸ Umjesto oblika *poražet' se* i Brib i Vat₁₀ imaju *ponižet' se*, a umjesto *slišavb* oblik *vidêvb*. Vat₁₀ zamjenjuje glagol *stvoriti* glagolom *zdati*, a umjesto imenice *h(r̂st)b* ima sintagmu *g(ospod)b moi*. Brib rabi pasivni particip *vidêni* na mjestu gdje Ber ima *privedenê*.

2.1.5. Ostale razlike u tekstu

Osim većih tekstoloških razlika koje su navedene ranije, više je manjih razlika u tekstu triju brevijara. Sljedeći dijelovi teksta iz Ber nedostaju i u Brib i u Vat₁₀: *k(a)p(i)t(ulb) · br(a)t(i)ê iže ·, k' t(e)rcê i pr(o)č(i)m̂b g(o)d(i)n(a)m̂b a(ntifo)ni ot mat(uti)n(i) k(a)p(i)t(ulb) i rēš(ponb) ot d(ê)vb · k v(e)č(e)rni k(a)ko više ·*. Osim toga, u Brib je izostavljeno: *obratimu poslužiti emu i i êz'vi moe*, a u Vat₁₀: *imiže sem'rt' d(u)šev'na prihodit̂ i or(a)ci(ê) · b(ož)e iže sv(ê)t(o)m(b)*. Budući da se u Brib, kako je već rečeno u *Uvodu*, molitva razlikuje od one u Ber, posljednji dio teksta koji nedostaje u Vat₁₀ glasi: *or(a)ci(ê) · c'rikavb*. U sintagmi *spodobi me g(ospod)b vsêmb sr(̂d)cem̂b* Vat₁₀ iza *g(ospod)b* dodaje *b(og)b*, a u Brib je ispred rubrike *k mat(uti)nê i g(o)d(i)n(am̂b) an(tifonb)* dodan tekst *sl(a)va o(t)cu · tebe b(ož)e hv(a)lim̂b*. Isti brevijar na mjestu gdje je u Ber skupina *bar'bara d(ê)va* ima *b(la)ž(e)na d(ê)va bar'bara*. Umjesto *daže do sego d(̂)ne*, kako stoji u Ber, Brib i Vat₁₀ imaju *daže i do dan(a)ŝb*. Drukčiji tekst ta dva brevijara imaju i umjesto *drugi že povêda û o(t)cu ee* iz Ber: *a d'rugi pr'stom̂b pokaza û* (Brib), *a drugi prstom̂b pokaza û* (Vat₁₀). I na

¹⁵ Tu se dvije inačice ne razlikuju samo prefiksom, nego i različitim prijevornim stupnjem korijena. Iako su oba oblika česta i u starocrkvenoslavenskim i u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima, prvi je (*pogibêlb*) vjerojatno hrvatskiji nego drugi (*pagubu*).

¹⁶ Prvi je oblik glagola *vshvatiti*, a druga dva oblici glagola *vshiti*. Oba glagola potječu od različitih prijevornih stupnjeva istoga praslavenskog korijena.

¹⁷ U ovom je primjeru instrumental množine pridjeva *sladak*; zamijenjen istim oblikom imenice *slast*.

¹⁸ U sintagmama *h(r̂sto)va d(ê)va* (Ber) : *s(ve)ta d(ê)va* (Brib) i *b(la)ž(e)na bar'bara* (Ber) : *s(ve)ta bar'baro* (Brib).

koncu, Brib tekst *otvétb na kon(ь)cb usék'nuti ũ* pretvara u *otvet'ni k(o)n(a)cb usek'nutie*, što je očigledno pogreška.

2.2. Hrvatskoglagoljska služba i njezin mogući predložak

2.2.1. Pjevni dijelovi unutar službe

Služba osim šest vlastitih čitanja sadrži brojne vlastite dijelove, no potraga za njihovim odgovarajućim latinskim predlošcima nije bila uspješna.¹⁹

Zanimljivo je, međutim, da se u tri antifone (*gospodi spase hr̄vste v̄edi...; blagoslovl̄u te gospodi otče...; danas̄ blažena bar'bara ubēža...*) za Isusa koriste ime *Spas̄b*. Upotrebu riječi *spas̄b* umjesto imena Isus Tandarić smatra karakterističnom crtom najstarije poznate hrvatskoglagoljske tekstne tradicije (TANDARIĆ 1993: 187), a sličnoga je mišljenja i Pantelić koja ovakvu upotrebu ističe u opisu *hrvatskoglagoljskoga brevijara starije redakcije* u kojemu se kroz prijevode na hrvatski crkvenoslavenski čuva mali dio ugasloga latinskog fonda starih karolinških franko-germanskih benediktinskih skriptorija (PANTELIĆ 2013: 446). Moguće je dakle da je *Služba sv. Barbare* u tri brevijara iz 15., odnosno s kraja 14. st., dospjela prepisivanjem iz mnogo starijih hrvatskoglagoljskih predložaka.

¹⁹ Najopširnija zbirka srednjovjekovnih latinskih himana Katoličke crkve od 500. do 1400. god., *Analecta hymnica medii aevi* (AH 1886–1922), u 55 svezaka sadrži brojne himne posvećene svetoj Barbari, no nijedan od njih ne može se smatrati predloškom hrvatskoglagoljskome himnu *C̄saru c̄sareť spasitel̄u*. Jednako je s Moneovom zbirkom *Hymni latini medii aevi* (MONE 1855) kao i Danielovim *Thesaurus hymnologicus* (DANIEL 1841–1856).

Od ukupno 15 antifona i responzorija koliko ih je u službi ispisano u cijelosti, ni za jedan od njih se mogući predložak ne nalazi u *Corpus Antiphonarium Officii* (CAO), ali ni u opširnoj mrežnoj bazi pjevnih tekstova i melodija za moljenje časoslova i misu Cantus Index (CANTUS).

Osim kapitalnih zbirki u kojima je sabrano srednjovjekovno blago latinskih misala i brevijara, bezuspješno su istražena i dva latinska brevijara (MR67 i MR72) Metropolitanske knjižnice Zagrebačke nadbiskupije koji sadrže Službu sv. Barbare (zahvaljujemo J. Reinhartu na informaciji), a također i oko 200 starih latinskih brevijara čije su preslike dostupne u mrežnim bazama MANUSCRIPTORIUM, MANUSCRIPTA MEDIAEVALIA i E-CODICES koji također sadrže Službu sv. Barbare. Jedini rezultat pretrage digitalnih resursa bio je u uvidu da brevijari talijanske provenijencije najčešće nemaju službu, nego samo bilježe svetičin spomendan u kalendaru, dok brevijari franko-germanske provenijencije imaju službu, no ona se razlikuje od hrvatskoglagoljske.

Kad je riječ o latinskome predlošku Službe sv. Barbare, treba upozoriti i na veze ove službe s drugim službama djevice mučenica. Responzorij na prvo čitanje

h(r̥sto)va d(ê)va b(la)ž(e)na bar'bara ni strahomъ mukъ poražает' se ni las'kou v'ragъ zavodit' se

odgovara latinskoj antifoni

Christi virgo nec terrore concutitur nec blandimento seducitur

no nju latinski brevijari bilježe u Službi sv. Agneze (CAO 1787).²⁰

Također, antifona

bl(agoslo)vlû te g(ospod)i o(t)če g(ospod)a moego sp(a)sa h(r̥st)a êko s'ski moe i êz'vi moe iscêliti račilb esi

pokazuje isti tvorbeni model s antifonama u službama sv. Lucije, sv. Agneze, sv. Agate, sv. Margarete i sv. Katarine:

bl(agoslo)vlû te o(t)če g(ospod)a moego spasa h(r̥st)a êko pro s(i)nъ tvoi og(a)nъ ugašen' e(stb) ot strani moee (Lucija) – Ber₂ II/5c

bl(agoslo)vlû te o(t)če g(ospod)a moego sp(a)sa h(r̥st)a êko sas'ki moe ob'novilb esi prsemъ moimъ (Agneza)²¹ – Ber₂ II/14a

b(lagoslo)vlû te o(t)če g(ospod)a moego spasa h(r̥st)a êk(o) pro ap(usto)lb tvoi sas'ki moe prsomъ moimъ ob'novilb esi (Agata)²² – Ber₂ II/25d

b(lagoslo)vlû te o(t)če g(ospod)a moego sp(a)sa h(r̥st)a êko telo moe olêemъ pomazaet' se m(i)l(o)sti tvoee (Margareta) – Dab 255b

b(lagoslo)vlû te o(t)če g(ospod)a moego sp(a)sa h(r̥st)a êko s(i)nom' tvoim' ogъn' ugašen' est' ot strani moee (Katarina) – Vb₄ 99b

2.2.2. Služba čitanja (Mučenje sv. Barbare)

Unutar šest vlastitih čitanja u Službi sv. Barbare raspoređen je tekst Mučenja sv. Barbare. U kratkim je crtama pripovijest o sv. Barbari sljedeća: Sv. Barbara bila je kći jedinica bogatoga poganina Dioskura, djevojka iznimne ljepote. Da bi je zaštitio od udvarača, Dioskur je sagradio visoku kulu i zatvo-

²⁰ Cf. <http://cantusindex.org/id/001787> (2. 4. 2020.)

²¹ Lat.: *Benedico te pater domini mei Jesu Christi quia per filium tuum ignis extinctus est a latere meo* (CAO 1703), cf. <http://cantusindex.org/id/001703> (2. 4. 2020.)

²² Lat.: *benedico te pater domini mei Jesu Christi quia per apostolum tuum mamillam meam meo pectori restituisti* (CAO 1702), cf. <http://cantusindex.org/id/001702> (2. 4. 2020.)

rio Barbaru u nju. Predlagao joj je da je uda za ugledne prosce, no ona je to odbijala. Dioskur je zatim otišao na dalek put, a prije toga je naredio graditeljima da sagrade kupaonicu s dva prozora prema istoku. Barbara u čast Presvetoga trojstva naredi da budu tri prozora te u kupalištu prstom ureže znak križa. Kad se vratio, otac je zbog tog htjedne ubiti mačem, no ona pobjegne u planinu. Od dvojice pastira u gori, jedan nije želio izdati Barbaru, a drugi pokaže kamo je utekla. Barbara prokune toga pastira te se on pretvori u kamen, a njegove ovce u skakavce. Vukući je za kosu, otac Barbaru spusti s gore, dadne je zatvoriti i preda je mučitelju Markijanu. Nakon što, unatoč nagovaranjima i usprkos prijeljama, Barbara odbije žrtvovati idolima, biva mučena bičevanjem. Preko noći Isus je pohodi u tamnici i zacijeli joj rane. Drugi dan mučenje se nastavlja: udara je se po glavi, pali vatrom, režu joj se dojke i golu je se vozi gradom. Anđeo Božji prekriva njezinu nagost bijelim plaštem. Nakon što mnoge muke nisu uspjele slomiti djevojku, otac Dioskur je na gori ubije mačem, a Markijan ubije Julijanu koja je gledajući Barbarino trpljenje postala kršćanka. Obojicu pri silasku s gore ubije munja. Pobožan čovjek Valentin pokopa sv. Barbaru časno, a na njezinu grobu odmah se događaju brojna čudesa. Hrvatskologoljska verzija sadrži gotovo sve bitne detalje, jedino je izlaganje sažeto.

Predložak hrvatskologoljske pasije bio je grčki, a usporedbom smo utvrdili da je najbliži grčkim verzijama BHG 213–214,²³ mada nijedna od poznatih grčkih verzija ne odgovara točnome predlošku hrvatskologoljske verzije. Grčki predložak ogleda se npr. u prijevodu grada Heliopolisa (grč. Ἡλιοπόλις) vrlo zanimljivom poluprevedenicom *kb iliū gradu* (grč. ἥλιος – ‘sunce’, πόλις – ‘grad’) i u neobičnom imenu *balentin*’ za rimsko ime *Valentinus*, što odražava bizantski grčki izgovor.²⁴

Također, postoje sličnosti između hrvatskologoljske pasije i ćiriličnih crkvenoslavenskih verzija, no nijedna od poznatih ćiriličnih pasija nije verzija iz koje bi se kraćenjem mogla izvesti hrvatskologoljska verzija. Južnoslavensku ćiriličnu tradiciju, koja se temelji na anonimnim grčkim pasijama BHG 213–214, Klimentina Ivanova dijeli u 6 verzija ili recenzija teksta (BHBS 333–335), a Maja Petrova među njima raspoznaje dvije osnovne verzije prijevoda, vjerojatno nezavisne, nastale prije 13. stoljeća:²⁵ tekst 1) s početkom *vъ tѣh vremenѣhъ c(ѣsar)stvujujuštu maksymijanu bѣ gonenie veliko na hr(ъs)tijany*

²³ Grčki tekst objavio je J. Viteau u VITEAU 1897: 89–105.

²⁴ U prvom primjeru riječ je o itacizmu, a u drugom o vitacizmu. Usp. GIGNAC 1970: 187–188; GIGNAC 1976: 68–69.

²⁵ Prema ESS 2019.

spominje progon kršćana i to da je Barbarin otac Dioskur častio grčke bogove, ali donosi samo okvirne topografske podatke, dok tekst 2) s početkom *pri maksimijaně cēsari vladicě sošti markijanu bě dioskorǫ bogatǫ zělo* ne spominje progon kršćana ni vjersku pripadnost Dioskura, ali daje točne topografske podatke gdje je živjela Barbara. Hrvatskologoljska verzija kombinira podatke iz oba prijevoda:

Hrvatskologoljska verzija	Ćirilična verzija 1 ²⁶	Ćirilična verzija 2 ²⁷
Pri mak'simiênê c(êsa)rê v'ladaûcûmu mar'kiênu · bê progonenie velie h(ǫst)ǫnômь ~ bê že mužь eterь · imenemь dēoskorǫ bogatǫ na vstocê sl'nca živi elin'sku vêru · k' iûliû gradu nъ mēstê nъricamê jêlasi · ot ·bī· (= 12) p̄p̄riču evgaitь vladac tu · bê že deçi ego edinočeda imenemь bar'bara	vъ těhъ vrēmenehъ cēsarstvujūštu maksimijanu · i starēišinъstvujūštu mar'kijanu bē gonjenije veliko na hǫstijany · bēaše že někto vъ stranē vъstoc'něi na mēstē nariçamē mь iliu · diōskorǫ imenemь bogatǫ zělo elinъ si vëroju. i tь imēaše dьstetь jedinočednu imenemь var'varu	pri maksimianě cēsari vladicě sošti markijanu · bē dioskorǫ bogatǫ zělo . na vъstokъ slъnca živǫ . blizъ ilija grada . v'selenъ na mēstē . nariçamē mь gelasia . dvoju na desetę p̄p̄rištu vъ eihaitь . p̄d̄grъžǫ vъsē mēsta ta . bē že dьštī ego inočeda . imenemь var'vara

Druga ćirilična verzija, zastupljena u *Bdinskom* (Bdin) i *Germanovu zborniku* (Ger) te u većemu broju južnoslavenskih ćiriličnih prijepisa, prevladava i u ruskoj crkvenoslavenskoj književnosti pa je sadrži i djelo *Veliki čitači minej* metropolita Makarija (Mak) (ESS 2019). Hrvatskologoljska verzija pokazuje određene podudarnosti s drugom ćiriličnom verzijom:

pri mak'simiênê c(êsa)rê v'ladaûcûmu mar'kiênu (Ber) – *pri maksimiani c(êsa)ri vl(a)d(i)cě suštju markianu* (Mak);

pri mak'simiêni c(êsa)re vladaûču mak'simiênu (Brib) – *pri maksimiani c(êsa)ri vl(a)d(y)cě suštu maksimianu* (Bdin);

bogatǫ na vstocê sl'nca živi (Ber) – *bogat zělo na vostokъ sl(ъ)ncu živuštju* (Mak) – *bogatǫ zěloo na istočnikъ sl(ъ)nca živyi* (Bdin);

²⁶ Tekst iz rukopisa pod signaturom *Cod. slav.* 33. u Österreichische Nationalbibliothek u Beču nije nam dostupan i navodimo ga prema BHBS 334.

²⁷ Najstariji sačuvani prijepis Barbarine pasije iz rukopisa *Germanova zbornika* (1359.–60.) prema izdanju MIRČEVA 2006: 435.

- k' iūliū gradu nъ mēstē nъricaemē jēlasi ot ·bī· (= 12) p̄p̄riču evgaitъ (Ber) – blizъ ilija grada v'selenъ na mēstē naricaemēmъ gelasia dvoju na desęte p̄p̄rištu vъ eīhaitъ (Ger) – kъ iliugradu vъ selnē mēstē eže naricajet se gelasia o dvoju na desete p̄p̄rištu evhaita (Bdin);*
- bē že deči ego edinočeda imenemъ bar'bara (Ber) – bē že dšti emu edinočada imenem varvara (Mak) – bē že dъšti ego inočęda imenemъ var'vara (Ger);*
- v'sadъ k' nei g(lago)la ei da obruču te mužu (Ber) – vlězъ k nei ot(ъ)сѣ eę reče ei čado da obručju tę mužju (Mak) – vъsedъ k nei ot(ъ)сѣ eę r(e)če jako da obručę tę mužju (Ger);*
- ne dai m'nē g(ospod)ъ prilipiti se p'ltais'kimъ pohotemъ iže l(ē)ki (var. ēko Ber) sēnъ mimo hodetъ (Brib) – ne daždъ mi b(o)že priložiti sę kъ p̄l̄t̄skymъ pohotemъ ože jako sēnъ mimohodētъ (Ger); ne daždъ mi b(og)ъ p̄l̄t̄skymъ pohotemъ približiti se iže jako i sēnъ mimotečētъ (Bdin);*
- na spodobi me g(ospod)ъ vsēmъ sr(ъ)dcemъ k nemu biti obratimu poslužiti emu (Ber) – nę da spodobit mę v'sēmъ srdcemъ poslužiti h(risto)su moemu (Ger) – nъ spod(o)bi me vsēmъ sr(ъ)dcemъ služiti h(risto)su mojemu (Bdin);*
- h(rъsto)va že d(ē)va prokletъ pastira i premēniše se ov'ce ego v' žuležice (pro žuželice Brib Vat₁₀) i sutъ daže do sego d(ъ)ne blizъ hrama ee (Ber) – s(ve)taę varvara prokletъ i i byša ovca ego župeliči (var. žuželici) i sutъ i do sego d(ъ)ne blizъ hrama eę (Mak);*
- riči t'voe da b(u)dutъ s t(o)boū v' pagubu az' že veri h(rъsto)vi ne otv'rgu se ače v'sa m(u)č(e)niē n(a) me v'zložiši (Brib) – dobryr tvoę slasti i plnyr pohoti da będōt s toboę i sъ roganъstvomъ tvoimъ vъ pagubę azъ bo věry h(risto)sa moego ne otvręę sę ašte i vsę mōčenia na mę vъzložiši (Ger);*
- mar'kiēn' že povelē ū s'vlēči i biti ū krēp'ko i suk'nomъ trъ (var. t'rti Brib Vat₁₀) rani ee i mnogu muku stvori ei i vsadi ū v' tam'nicu v' tuže nočъ ēvi se ei g(ospod)ъ (Ber) – togda maksimijanъ povelē s̄vlēšti ju i byti ju krēpko i platoomъ suknēnoomъ potirati rany jee i mnogy muky s̄tvori i vъsadi ju vъ t̄mnicju i vъ tu noštъ javi se jei h(risto)s (Bdin) – togda markianъ povelē s̄vlēk'šei biti o krēp'ko i suknomъ povelē tryti o po ranamъ i mnogu muku s̄tvorę ei vъsadi o vъ temnicę vъ tōže noštъ javi sę ei h(risto)sъ b(og)ъ (Ger);*
- b(la)ž(e)na že bar'bara r(e)če bozi tvoi s t(o)boū budete v' pogibēlъ (var. v pagubu Vat₁₀) mene že h(rъst)ъ is'cēli i ukrēpi (Ber) – s(ve)taa že varvara otvešta i reč(e) jemu bozi tvoi vъ pagubu da bud(u)tъ s toboju mene že h(risto)s moi iscēli i ukrēpi (Bdin);*
- paki že mar'kiēnъ povelē nagu oh(rъst)ъ grada vlačiti biūču i pahaūču (Ber) – i potomъ povelē s(ve)tęę var'varę nagę vlačiti po v'semu gradu pahōštei i biōšte (Ger);*
- t'gda o(tъ)сѣ ee gnēvomъ izvede ū da samъ usēk'net' ū (Ber) – tagda s(ve)tjuju varvaru ot(ъ)сѣ jeje sъ gnēvom etъ i izvede ju da ju samъ usēknetъ (Bdin);*

no, također i razlike koje se ne mogu objasniti možebitnim kraćenjem hrvatskoglagoljske verzije. Najveća je razlika u tome što u hrvatskoglagoljskoj verziji epizoda sa svetom Julijanom dolazi na kraju, a u ćirilničnim verzijama ona se pridruži sv. Barbari u mukama, nakon što vidi čudo kojim Krist iscijeli Barbari rane. Navodimo malo duži odlomak iz kojeg se vide razlike u tekstu:

Beramski brevijar	Bdinski zbornik
ona že molaše se da bi g(ospod)ъ studъ tēla ee odēlъ g(ospod)ъ posla k' nei anj(e)la iže odē ū rizoū ēko nik'tože može uzrēti studъ ee ibo ēkože vēr'no prosi g(ospod)a i priētъ ni<ki>že bo strahъ napade na nū i nikaēže boēzanъ gor'kago vidēniē os'kr'bi ni s'kr'bъ muč'na stuži ee suēci v' vērē tvr'dostan'nē i v' dobrihъ dēlēhъ svr'šenē niedini bo strasti ni muki ne v'zmozgu odolēti ei stuživ' si mar'kiēnъ gorkae vel'mi potom' že mar'kiēnъ povelē ū privesti k' vasi imenemъ jēlasi na mēs'to ilis'ka grada otnudēže o(ть)съ ee k nemu na muku privel' ū bēše privedenē že ei suēi daše ei otvētъ na kon(ь)съ usēk'nuti ū poneže ne v'sposlušā za- p(o)v(ē)di ihъ	s(ve)taa že varvara b(og)a molešti da tēloo jee po- krijet se i posla b(og)ъ agg(e)la svojego sъ odēž- deju bēloju i pokritъ tēloo jee paki že po semъ po- velē maksimianъ prive- sti s(ve)tujū varvarju i s(ve)tujū iulianiju kъ ve- si naricajemēi gelasia na mēsto uliagrada i prēdastъ i obē da usēknutъ

Teško je odrediti u kojoj su mjeri podudarnosti hrvatskoglagoljske verzije s verzijama u ćirilničnim rukopisima rezultat korištenja iste matrice prijevoda, a u kojoj su one rezultat korištenja sličnih grčkih predložaka pri prijevodu, pa slijedom toga i odabira sličnih prijevodnih rješenja. Svakako, hrvatskoglagoljska varijanta teksta predstavlja zasebnu verziju, jer je, ukoliko gore navedene podudarnosti nisu slučajne, u najmanju ruku nastala kontaminacijom više ćirilničnih verzija čijim je spajanjem i kraćenjem stvoren novi tekst. Ćirilnična su Mučenja sv. Barbare nažalost još uvijek nedovoljno istražena da bismo u ovom trenutku donijeli pouzdanije sudove.

Hrvatskoglagoljska verzija, samim time što joj je predložak bio grčki, u svakom slučaju ide uz bok ćirilničnim crkvenoslavenskim verzijama s kojima je u užoj vezi. U tom smislu valja ukazati na još jednu zanimljivu podudarnost. Naime, u hrvatskoglagoljskoj verziji otac sv. Barbare prije odlaska na dalek put naredi sazidati dvor(ac), ne s dva, nego s jednim prozorom: *povelē s'zdati polatu · i okan'ce ed(i)no stvoriti ei*. Jedan prozor umjesto dva ne spominju ni sačuvane stare grčke, ni latinske, ni sirijske pasije. Ipak, da je u pripovijesti o sv. Barbari postojala i verzija s jednim prozorom, a ne dva, pokazuju ćirilnična

proložna žitija sv. Barbare. Rukopis *Prologa Konstantina Mokisijskog* u Arhivu HAZU-a (*IIIc 6*) na dan sv. Barbare (f. 78v) navodi: *banju zižduštu otcu jeje i povelěvšu hitrěcemy jedino okěnyse stvoriti*. Isti tekst ima npr. i *Drugi lesnovski (Kovačevićev) prolog* (f. 57r),²⁸ dok Makarijevi *Veliki čitači mineji* u kratkom žitiju sv. Barbare navode *povelěvšu že o(t)cu eę dělatelyem sьtvoriti banju o edinotě okonci* (Mak).

3. ZAKLJUČAK

Hrvatskoglagoljska Služba sv. Barbare nalazi se u *Prvome beramskom (ljubljskom) brevijaru* s kraja 14. st., *Bribirskom brevijaru* iz 1470. i u vatikanskome brevijaru *Illirico 10* iz 1485. godine, dok u sačuvanim sanktoralima ostalih šesnaest hrvatskih glagoljskih brevijara sv. Barbare na dan 4. prosinca nema ni službe ni spomena. U brevijarima koji sadrže Službu postoje određene razlike u duljini čitanja i rasporedu čitanja i pjevnih dijelova, no tekstovi su uglavnom podudarni. Slijedom toga, ni na jezičnoj razini nema znatnijih razlika među brevijarima. Općenito se može reći da *Prvi beramski brevijar* ima više pravilnih (crkvenoslavenskih) oblika od ostalih dvaju brevijara. Pohrvaćenost mlađih brevijara najočitije dolazi do izražaja u leksiku. Predložak hrvatskoglagoljske Službe sv. Barbare nije utvrđen. Upotreba imenice *spasъ* umjesto imena *isusъ* u nekim antifonama upućuje na to da je riječ o vrlo staroj hrvatskoglagoljskoj tradiciji. U šest čitanja raspoređen je tekst Mučenja sv. Barbare, a u svim trima brevijarima riječ je o istoj verziji koja je bila prevedena s grčkoga predloška. Utvrđeno je da je tekst Mučenja najbliži grčkim pasijama BHG 213/214, no hrvatskoglagoljski je tekst skraćen i ne podudara se ni s jednim poznatim grčkim tekstom. Postoje određene sličnosti hrvatskoglagoljske verzije i ćiriličnih crkvenoslavenskih verzija, no teško je pouzdanije odrediti jesu li i u kojoj mjeri one utjecale na oblikovanje hrvatskoglagoljskoga teksta. Služba sv. Barbare koja se nalazi u trima brevijarima s kraja 14. i kraja 15. stoljeća u njih je vjerojatno dospjela prepisivanjem iz znatno starijih predložaka.

²⁸ Cf. faksimilno izdanje VELEV 2004.

KRATICE IZVORA

a) hrvatskoglagoljski brevijari

- Ber = *Prvi beramski (ljubljski) brevijar*, kraj XIV. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 161.
Ber₂ = *Drugi beramski (ljubljski) brevijar*, XV. st., Ljubljana, Narodna in univerzitetna knjižnica, sign. Ms 163.
Dab = *Dabarski brevijar*, 1486., Zagreb, Arhiv HAZU, sign III c 21.
Vb₄ = *Četvrti vrbnički brevijar*, XIV. st., Vrbnik, Župni ured.
Brib = *Bribirski brevijar*, 1470., Zagreb, Arhiv HAZU, sign. III b 6.
Vat₁₀ = *Vatikanski brevijar Illirico 10*, 1485., Rim, Biblioteca Apostolica Vaticana, sign. Borg. Illir. 10.

b) crkvenoslavenski izvori

- Bdin = *Bdinski zbornik*, 1360., Gent, Universiteitsbibliotheek Gent, sign. Ms. 408, izdanje SCHARPÉ; VYNCKE 1973.
Ger = *Germanov zbornik*, 1358.–1359., Bukurešt, Biblioteca Patriarhiei Române, sign. Cod. slav. I, izdanje MIRČEVA 2006.
Mak = *Velikie minei četii, sobrannye vserosijskim Mitropolitom Makariem, Dekabr', dni 1–5*. Moskva: Izdanie Arheografičeskoj kommissii, 1910, 92, 101–104.

LITERATURA

- AASS 1940 = *Propylaeum ad Acta Sanctorum Decembris*. Hippolyte Delehaye et al. (eds.). Brussels: Société des Bollandistes, 1940. (online: https://www.heiligenlexikon.de/ActaSanctorum/Propylaeum_Dezember.html, pristup 30. 6. 2020.)
AH 1886–1922 = BLUME, CL., G. DREVES. (eds.). *Analecta hymnica medii aevi*, vols. I–LV. Leipzig.
BHBS = IVANOVA, K. 2008. *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*. Sofija: Prof. Marin Drinov.
CANTUS = *Cantus Index: Catalogue of Chant Texts and Melodies*. URL.: <http://cantusindex.org/feast/14120400> (10. 4. 2020.).
CAO = HESBERT, R.-J. (ed.). 1963–1979. *Corpus antiphonalium officii*, 6. vols. Roma: Herder.
CR 1969 = *Calendarium Romanum ex Decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum Auctoritate Pauli PP. VI Promulgatum*. Roma: Typis poliglottis Vaticanis.
DANIEL, H. A. 1841–1856. *Thesaurus hymnologicus*, vols. I–V. Leipzig – Halle: J.T. Loeschke.
DRAGIĆ, M. 2015. Kult sv. Barbare u kršćanskoj tradiciji Hrvata. *Nova prisutnost 13/2*: 141–163.

- E-CODICES = *e-codices: Virtual Manuscript Library of Switzerland*. URL.: <https://www.e-codices.unifr.ch/en> (15. 3. 2019.).
- ESS 2019 = PETROVA-TANEVA, M.; M. JOVČEVA; R. MALČEV; K. RANGOČEV. 2019. *Sv. Varvara, Encyclopaedia Slavica Sanctorum*. URL: <http://www.eslavsanct.net/viewobject.php?id=1181&lang=bg> (30. 6. 2020.).
- FEDOTOVA, M. A. 2003. Žitie svjatoj Barbary v drevnej Rusi. *Trudy otdela drevnerusskoj literatury* 53: 76–89.
- GIGNAC, F. T. 1970. The Pronunciation of Greek Stops in the Papyri. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 101: 185–202.
- GIGNAC, F. T. 1976. *A Grammar of the Greek Papyri of the Roman and Byzantine Periods. Vol. I: Phonology*. Milano: Istituto Editoriale Casalpino – La Goliardica.
- KIRIGIN, M. 1973. Obnovljeni svetački kalendar. *Crkva u svijetu* 8/1: 59–70.
- KOSTOVA, P. 2019. Mčenje na sv. Varvara (BHG № 213 i 215, 214c): žanrovi i povestvovalni osobenosti. [Martyrium of st. Barbara: Genre and Narrative Features]. *Godišnik na Sofijskija universitet »Sv. Kliment Ohridski«, Fakultet po slavjanski filologii* 104: 59–76.
- MANUSCRIPTA MEDIAEVALIA = *Manuscripta Mediaevalia*. URL.: <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/#/4> (10. 4. 2019.).
- MANUSCRIPTORIUM = *Manuscriptorium: Digital Library of Written Cultural Heritage*. URL.: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php> (12. 4. 2019.).
- MIHALJEVIĆ, M. 2018. *Jezik najstarijih hrvatskoglagoljskih rukopisa*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut.
- MILČETIĆ, I. 1911. Hrvatska glagoljska bibliografija, I. dio. Opisi rukopisâ. *Starine, knj. 33*. Zagreb: Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.
- MIRČEVA, E. 2006. *Germanov sbornik ot 1358/1359 g. Izsledvane i izdanie na teksta*. Sofija: Izdatelstvo »Valentin Trajanov«.
- MONÉ, F. J. 1855. *Hymni latini medii aevi. 3. vol.: Hymni ad sanctos*. Friburg: Herder.
- PANTELIĆ, M. A. 2013. *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Družba sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog.
- POŽAR, S. 2014. Pridjevi. M. Mihaljević (prir.). *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, 151–188.
- SCHARPÉ, J. L.; F. VYNCKE (eds.). 1973. *Bdinski zbornik: An Old-Slavonic Menologium of Women Saints (Ghent University Library Ms. 408, A. D. 1360)*. Bruges: De Tempel.
- ŠTEFANIĆ, V. 1969. *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, I. dio. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- TAMARUT, A. 1974. Temeljne značajke novog liturgijskog kalendara. *Bogoslovska smotra* 44/1: 78–87.
- TANDARIĆ, J. L. 1993. *Hrvatsko-glagoljska liturgijska književnost*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Provincijalat franjevacâ trećoredaca.
- VAJS, J. 1910. *Nejstarší breviář charvatsko-hlaholský*. Prag: Král. Česká společnost náuk.
- VELEV, I. 2004. *Lesnovski kovačevikev prolog*. Skopje: Menora.
- VITEAU, J. 1897. *Passions des saints Écaterne et Pierre d'Alexandrie, Barbara et Anysia*. Paris: Librairie Emile Bouillon.

- WIMMER, E. 1980. Barbara. *Lexikon des Mittelalters 1:7*. Munich and Zürich: Artemis, 1432–1433.
- WIMMER, E. 1993. Barbara. *Lexikon für Theologie und Kirche, Bd. 1: A–Barcelona*. Freiburg – Basel – Rom – Wien: Herder, 1401–1402.
- WOLF, K. 1999. Old Swedish legends of Saint Barbara. *Arkiv för nordisk filologi 114*: 63–88.
- WOLF, K. (ed.) 2000. *The Old Norse-Icelandic Legend of Saint Barbara*. Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies.

PRILOG

TEKST SLUŽBE SV. BARBARE IZ PRVOGA BERAMSKOG
(LJUBLJANSKOG) BREVIJARA S USPOREDNIIM APARATOM

Kao osnovni uzeli smo tekst iz *Prvoga beramskog brevijara* jer je najdulji i najstariji. S njim smo usporedili tekst drugih dvaju brevijara i razlike prema osnovnom tekstu naveli u bilješkama. Preslovljavanje je obavljeno prema načelima primijenjenim u novijim izdanjima Staroslavenskoga instituta. To znači da se slovo **Ѣ**, bez obzira na izgovor, transliterira kao *ê*, slovo **Ѹ** kao *û*, **Ѧ** kao *ĉ*, **Ѣ** kao *ĵ*, *štapić* (I) kao *ь* te *apostrof* (ʻ) kao *'*. Kraćene riječi razrješuju se u okruglim zagradama (). Ispuštanje teksta u pojedinom spomeniku bilježi se oznakom *om.*, dodatak tekstu oznakom *praec.* ako prethodi dotičnomu mjestu, a oznakom *add.* ako slijedi za njim. Radi uštede prostora nismo zadržali izvorni raspored teksta u retke, nego smo ga naveli u kontinuitetu.

^{4d} © dektebra · ĝ· (= 4) d(ѣ)нѣ бар'бари d(ê)vi m(u)č(e)n(i)ce²⁹

k v(e)č(e)рni an(tifонѣ) · b(la)ž(e)na bar'(bara) ·

ps(alъ)m(ѣ) i k(a)p(i)t(ulъ) ot d(êvъ) ·³⁰

im(a)n(ѣ) C(êsa)ru c(êsa)r(e)mъ sp(a)sitelû vsêhъ · poč'nemъ pêti pês(nъ)
pênie krasoti · da s'motrivъ glasi n(a)še · čed'ri mira primireniê · siê d(ê)va
tvoê g(ospod)i · b(la)ž(e)na bar'bara · o(t)cemъ na polatê hranima · h(rъst)u
v's'gda vsêmъ obečaniem sebe poručaše · mar'kiênъ nečistivi mučitelъ za-
povêdaet' û lûtê mučiti û · i obêšenu strugati · i s'tružima m(o)lit' se

²⁹ © dektebra · ĝ· (= 4) d(ѣ)нѣ бар'бари d(ê)vi m(u)č(e)n(i)ce | © v nav(e)č(e)ri s(ve)t(e) bar-
b(a)re Vat₁₀

³⁰ ps(alъ)m(ѣ) i k(a)p(i)t(ulъ) ot d(êvъ) · | ps(al)mъ · r(e)če g(ospod)ъ g(ospodevi) · k(a)p(i)t(ulъ)
· isp(o)vêm s(e) · Brib

k' g(ospode)vê · êvi se g(ospod)ь bar'barê svoei · i is'cêli êz'vi ee reki · aзь es(ь)мь b(og)ь твои ne mozi boêti se · ne imamь k' tomu ostaviti te · mnogu muku tr'pê t(e)be r(a)di · ^{5a} boručių' se premože · mar'kiênъ lûtê gor'kaetъ · zane povelêniê ego ne stvori · prêmêni se muka ee v' pokoi · i semr'ь v životъ · ubêža las'кь mira sego · i nečistoti d'êvle pravimъ putemъ preteče · tebe oče neroženi hv(a)limъ · te s(i)ne edini · te d(u)še s(ve)ti vsêmi silami prosl(a)vlaemъ · t(e)bê hv(a)lu vzdаemъ v vs(a)ko vr(ê)me v(ê)ki · am(e)нъ ·

b(e)rš(ь) · lêpotoû tv(oeû) ·³¹

k v(e)l(ičitъ) an(tifonъ)³² h(гъsto)va³³ d(ê)va b(la)ž(e)na bar'bara · êže ni³⁴ strahomъ mnogihъ mukъ poražает' se · ni las'koû progonitelъ zavodit' se · togo³⁵ raduet' se v licê³⁶ s(ve)tihъ d(ê)vъ ·

or(a)c(iê) B(o)že iže s(vê)tomъ tvoimъ div'nimъ sv(ê)ta sego тьму prosvêćaеši · podai n(a)mъ b(la)ž(e)nie bar'bari d(ê)vi i m(u)č(e)nice tvoee časti čisti · i ee hodotaistvomъ radovati se ·³⁷

k ūtrni bit(atorii) · v' častъ b(la)ž(e)nie bar'bari d(ê)vi · pridête pokl(o)n(i)m se³⁸ · v'se eže man'ka iči ot d(ê)vъ

b(e)rš(ь) · lêp(o)t(oû) ·³⁹

čte(nie) ·⁴⁰ **Pri** mak'simiênê c(êsa)rê v'ladaûcumu⁴¹ mar'kiênu ·⁴² bê progonenie velie h(гъst)ьênomъ ~ bê že mužь eterъ ·⁴³ imenemъ dêoskorъ⁴⁴ bo-

³¹ **im(a)n(ь)** C(êsa)ru ... **b(e)rš(ь)** · lêpotoû tv(oeû) · | *om.* Brib

³² **k v(e)č(e)mi an(tifonъ)** · ... **k v(e)l(ičitъ) an(tifonъ)** | *om.* Vat₁₀

³³ **h(гъsto)va** | s(ve)ta Brib d(ê)va (*sic!*) Vat₁₀

³⁴ ni | ne Brib

³⁵ togo | t(o)go r(a)di Brib togo radi Vat₁₀

³⁶ v licê | v lici Vat₁₀

³⁷ **or(a)c(iê) B(o)že** iže ... radovati se · | **or(a)ciê · iči naprid** · Cr(ê)k(a)vъ tvoû m(o)l(im) te g(ospod)i m(i)l(o)st(i)vo pros(vê)ti · i b(la)ž(e)nie bar'bari devi i m(u)č(e)n(i)ce t'voee hodotaistvomъ ot v'sêhъ zalъ očičena da prebivaetъ i bes'pečal'na da s'troit' se · **g(ospode)мь** · Brib Cr(ê)k(a)vъ tvoû m(o)l(im) te g(ospod)i · m(i)l(o)st(i)vo pros(vê)ti · i b(la)ž(e)nie barbari d(ê)vi i m(u)č(e)n(i)ce tvoee hodotaistvomъ ot vsêhъ z(a)лъ očičena da prebivaetъ i bespečal'na da stroit' se · Vat₁₀

³⁸ pridête pokl(o)n(i)m se | pridite poklonem' se Brib prid(ê)te pokl(onim se) Vat₁₀

³⁹ **v'se eže man'ka** ... lêp(o)t(oû) · | **ps(almъ) · pridite** · Brib **pročae iči ot opč(i)n(i) d(ê)v** · Vat₁₀

⁴⁰ **čte(nie)** · | *om.* Vat₁₀

⁴¹ v'ladaûcumu | vl(a)daûcu Vat₁₀

⁴² **Pri** mak'simiênê c(êsa)rê v'ladaûcumu mar'kiênu · | **Pri** mak'simiêni c(êsa)re vladaûcu mak'simiênu Brib

⁴³ ~ bê že mužь eterъ · | bêše mužь ed(i)нъ Brib bêše že mužь eter' Vat₁₀

⁴⁴ dêoskorъ | dios'kodorъ Brib deoskor' Vat₁₀

gaty na vstocê sl'nca živi⁴⁵ eli^{5b}n'sku vêru⁴⁶ · k' iûliû⁴⁷ gradu nъ mêtê nъri-
caemê jêlasi ·⁴⁸ ot ·bî· (= 12) p̄p̄riçû⁴⁹ evgaitv vladae tu⁵⁰ · bê že deçi⁵¹ ego
edinočeda imenemъ bar'bara · siê hranima⁵² bê na polatê visocê⁵³ krasoti radi
ee⁵⁴ · i se ei o(tъ)съ⁵⁵ uredi⁵⁶ · i v'sadъ k' nei g(lago)la ei⁵⁷ ·⁵⁸ da obruču te⁵⁹
mužu · ona že sьžaliv'šî⁶⁰ r(e)če k' o(t)cu · ne dai mnê g(ospod)ь b(og)ь⁶¹
prilêpiti se pl't'skihъ⁶² pohoti ·⁶³ iže êko sêňь mimo idetъ⁶⁴ ·⁶⁵ imiže sem'rt'⁶⁶
d(u)šev'na prihoditъ ·⁶⁷ na⁶⁸ spodobî me g(ospod)ь⁶⁹ vsêňь⁷⁰ sr(ъd)cemъ k
nemu biti obratimu⁷¹ poslužiti emu⁷² ·

rêš(ponъ) h(rъsto)va⁷³ d(ê)va b(la)ž(e)na bar'bara · ni strahomъ mukъ po-
ražæt' se⁷⁴ / ni las'koû v'ragъ zavodit' se ·

⁴⁵ živi | živei Brib žive Vat₁₀

⁴⁶ vêru | veru Vat₁₀

⁴⁷ k' iûliû | kъ iliû Brib ka iliû Vat₁₀

⁴⁸ nъ mêtê nъricaemê jêlasi · | na mes'te naricaemi elasi · Brib na mestê naricaemi elasi Vat₁₀

⁴⁹ p̄p̄riçû | p̄p̄riçû Brib p̄p̄riçû Vat₁₀

⁵⁰ vladae tu | vl(a)daet (sic!) Vat₁₀

⁵¹ bê že deçi | b(ê)še dêçi Brib

⁵² hranima | hranena Brib Vat₁₀

⁵³ na polatê visocê | na polači visoce Brib na polačê visocê Vat₁₀

⁵⁴ krasoti radi ee | k'rasoti ee r(a)di Brib Vat₁₀

⁵⁵ o(tъ)съ | ego Vat₁₀

⁵⁶ uredi | ued'ri Brib

⁵⁷ g(lago)la ei · | o(ta)съ r(e)če Brib

⁵⁸ i v'sadъ k' nei g(lago)la ei · | I všadъ k nei r(e)če ei Vat₁₀

⁵⁹ obruču te | obručit' û Brib Vat₁₀

⁶⁰ sьžaliv'šî | sažaliv'šî se Brib Vat₁₀

⁶¹ b(og)ь | om. Brib

⁶² pl't'skihъ | pltaskihъ Vat₁₀

⁶³ prilêpiti se pl't'skihъ pohoti · | prilipiti se p'ltais'kimъ pohotemъ · čt(e)n(ie) · Brib

⁶⁴ mimo idetъ | mimo hod(e)tъ Vat₁₀

⁶⁵ iže êko sêňь mimo idetъ · | Iže l(ê)ki sêňь mimo hodetъ Brib

⁶⁶ imiže sem'rt' | im'že semr'ti Brib

⁶⁷ imiže sem'rt' d(u)šev'na prihoditъ · | om. Vat₁₀

⁶⁸ na | se Brib

⁶⁹ g(ospod)ь | add. b(og)ь Vat₁₀

⁷⁰ vsêňь | v'semъ Brib

⁷¹ obratimu | i obrati me Vat₁₀

⁷² obratimu poslužiti emu | om. Brib

⁷³ h(rъsto)va | s(ve)ta Brib

⁷⁴ poražæt' se | ponižæt' se Brib Vat₁₀

b(e)rš(ь) · krêp'ko⁷⁵ upva nъ⁷⁶ g(ospod)a⁷⁷ sr(ь)dce ee · togo r(a)di bolêz'ni mukъ⁷⁸ ne v'z' mogu ustrašiti û ·

čteni(e)⁷⁹ · Se že slišavъ⁸⁰ o(т)сѣ ee · oтšadъ daleko povelê s'zdati polatu⁸¹ · i okan'ce ed(i)no stvoriti ei · **siê**⁸² že v' s(ve)tie troice ime · tri okan'ca zap(o)v(ê)dê stvoriti⁸³ · **prišad'**šu že o(t)cu ee⁸⁴ · razumê o dečerê⁸⁵ ego · i abie iz'vlêkъ⁸⁶ mečъ hotê û presêči⁸⁷ · **b(la)ž(e)na** že bar'bara^{pobêže}⁸⁸ v' goru · o(т)сѣ že ee izide⁸⁹ po nei · v' gorê⁹⁰ že toi b^{5c}êsta · **ĭ** (= 2) pastira pasuča⁹¹ ov'ce · i v'prosi eû dêoskorъ⁹² · ed(i)nъ g(lago)la⁹³ ne vêmъ⁹⁴ ee · drugi že povêda û o(t)cu ee⁹⁵ h(гъsto)va⁹⁶ že d(ê)va prokletъ⁹⁷ pastira · i premêniše⁹⁸ se ov'ce ego v' žuležice⁹⁹ · i sutъ¹⁰⁰ daže do sego d(ь)ne¹⁰¹ · blizъ hrama ee · o(т)сѣ¹⁰² že ee

⁷⁵ krêp'ko | krep'ko Brib

⁷⁶ nъ | na Brib

⁷⁷ upva nъ g(ospod)a | na g(ospod)a ufa Vat₁₀

⁷⁸ bolêz'ni mukъ | boêz'ni Brib Vat₁₀

⁷⁹ **čteni(e)** | om. Brib Vat₁₀

⁸⁰ slišavъ | vidêvъ Brib v(i)dêvъ Vat₁₀

⁸¹ povelê s'zdati polatu | p(o)v(e)le sazidati polaču Brib p(o)v(e)lê sazid(a)ti polaču Vat₁₀

⁸² **siê** | **čt(enie)** · Siê Vat₁₀

⁸³ stvoriti | zdati Vat₁₀

⁸⁴ **prišad'**šu že o(t)cu ee | **prišad'**še že o(ta)сѣ ee Vat₁₀

⁸⁵ dečerê | déčere Brib

⁸⁶ abie iz'vlêkъ | tudie iz'vlekъ Brib tudie izvlêkъ Vat₁₀

⁸⁷ hotê û presêči | hote û rassiči Brib hote û prêsêči Vat₁₀

⁸⁸ ^{pobêže} | bêža Brib Vat₁₀

⁸⁹ ee izide | idê Brib ide Vat₁₀

⁹⁰ v' gorê | v gori Brib

⁹¹ pasuča | pasuče Brib

⁹² dêoskorъ | dios'kodorъ Brib dios'kor' Vat₁₀

⁹³ g(lago)la | r(e)če Brib Vat₁₀

⁹⁴ ne vêmъ | ne vemъ Brib Vat₁₀

⁹⁵ drugi že povêda û o(t)cu ee · | a d'rugî pr'stomъ pokaza û · ti že **čte(nie)** · Brib a drugi pr'stomъ pokaza û Vat₁₀

⁹⁶ h(гъsto)va | S(ve)ta Brib

⁹⁷ prokletъ | prokle Brib Vat₁₀

⁹⁸ premêniše | premeniše Brib prêmêniše Vat₁₀

⁹⁹ žuležice | žuželice Brib Vat₁₀

¹⁰⁰ sutъ | esutъ Brib Vat₁₀

¹⁰¹ daže do sego d(ь)ne | daže i do dan(a)сѣ Brib Vat₁₀

¹⁰² o(т)сѣ | **čt(enie)** · **Ot(a)сѣ** Vat₁₀

v'shvač'¹⁰³ û za vlasî · i¹⁰⁴ biv' û prêda¹⁰⁵ û mar'kiênu mučitelû zaklev' i¹⁰⁶ da mnogimi¹⁰⁷ mukami stužit'¹⁰⁸ û do sm'rti · on' že is'prva poče uvečavati¹⁰⁹ û¹¹⁰ slat'kimi¹¹¹ i lž'nimi¹¹² s(love)si ·

rêš(ponь) · dêvu¹¹³ sl(a)vnu ne v'zmogu premoči¹¹⁴ progoniteli¹¹⁵ êko krêpko¹¹⁶ upva¹¹⁷ nъ¹¹⁸ g(ospod)a · togo radi mnogie muki ne v'zmogu stužiti ee¹¹⁹ ·

b(e)rš(ь) · b(la)ž(e)na bar'bara v'zved'ši¹²⁰ oči svoi m(o)laše¹²¹ se¹²² k' g(ospod)u ·

čten(ie) ·¹²³ Razumêv'si že b(la)ž(e)na barbara¹²⁴ d(ê)va h(rъsto)va · r(e)če emu g(lago)li tvoi budite¹²⁵ s toboû v' pagubu · az že vêri¹²⁶ h(rъsto)vi¹²⁷ ne otvr'gu se ače v'zložiše na me vsa mučeniê ·¹²⁸ mar'kiên¹²⁹ že povelê û

¹⁰³ v'shvač' | v'shič' Brib vshič Vat₁₀

¹⁰⁴ i | om. Vat₁₀

¹⁰⁵ i biv' û prêda | biv' û i preda Brib

¹⁰⁶ i | ga Brib

¹⁰⁷ mnogimi | mnogimi Brib

¹⁰⁸ stužit' | stuži Vat₁₀

¹⁰⁹ uvečavati | uvečivati Brib

¹¹⁰ û | om. Vat₁₀

¹¹¹ slat'kimi | slastmi Vat₁₀

¹¹² lž'nimi | lažnimi Brib

¹¹³ dêvu | hv(a)lu Brib devu Vat₁₀

¹¹⁴ premoči | prêmoči Vat₁₀

¹¹⁵ progoniteli | add. ee Brib Vat₁₀

¹¹⁶ krêpko | k'rep'ko Brib

¹¹⁷ upva | ufa Vat₁₀

¹¹⁸ nъ | na Brib Vat₁₀

¹¹⁹ ee | ei Brib Vat₁₀

¹²⁰ v'zved'ši | v'z'dvig'ši Brib vzdvig'ši Vat₁₀

¹²¹ m(o)laše | praec. i Brib Vat₁₀

¹²² se | om. Vat₁₀

¹²³ čten(ie) · | om. Brib

¹²⁴ barbara | om. Brib

¹²⁵ g(lago)li tvoi budite | riči t'voe da b(u)dutъ Brib rêči tvoe da bud(u)тъ Vat₁₀

¹²⁶ vêri | veri Brib Vat₁₀

¹²⁷ h(rъsto)vi | h(rъsto)ve Vat₁₀

¹²⁸ ače v'zložiše na me vsa mučeniê · | ače v'sa m(u)č(e)niê n(a) me v'zložiši · Brib ače vsa m(u)č(e)naê vložiši n(a) me Vat₁₀

¹²⁹ mar'kiên' | čt(en)i(e) Markiên Vat₁₀

s'vlêci¹³⁰ i biti û¹³¹ krêp'ko¹³² i suk'nomъ trъ¹³³ rani ee · i mnogu muku stvori¹³⁴
 ei · i vsadi¹³⁵ û v' tam'nicu · v' tu¹³⁶ že nočъ êvi se ei g(ospod)ь · iscêlivъ i
 ukr^{5d}êpiv' û izide¹³⁷ ot nee · v' ûtr'sni že d(ь)нъ¹³⁸ g(lago)la¹³⁹ ei mar'kiên' ·
 bozi moi iscêliše¹⁴⁰ te · b(la)ž(e)na že¹⁴¹ bar'bara r(e)če · bozi tvoi s t(o)boû
 budete¹⁴² v' pogibêlъ¹⁴³ mene že h(rъst)ь¹⁴⁴ is'cêli i ukrêpi¹⁴⁵ · togo radi ne uboû
 se mukъ tvoih' · on'¹⁴⁶ že povelê¹⁴⁷ û strugati obêšenu¹⁴⁸ · i s'vêčami¹⁴⁹ prižiga-
 ti rani ee · mučima že b(la)ž(e)na bar'bara¹⁵⁰ v'zrê¹⁵¹ n(a) n(e)bo i p(o)m(o)li
 se · da ukrêpit'¹⁵² û g(ospod)ь · mar'kiên' že paki pov(e)lê urêzati¹⁵³ sas'ki ee
 · i m(o)leči se ei prebivaše v' mucê¹⁵⁴ aki nev'rêjena¹⁵⁵ ·

¹³⁰ s'vlêci | s'vlêci Brib

¹³¹ û | *om.* Brib Vat₁₀

¹³² krêp'ko | k'rep'ko Brib

¹³³ trъ | t'rti Brib trti Vat₁₀

¹³⁴ stvori | st'voriti Brib

¹³⁵ vsadi | v'saditi Brib

¹³⁶ v' tu | **čte(nie)** V tu Brib

¹³⁷ iscêlivъ i ukrêpiv' û izide | i iscelivъ i uk'repiv' û izidê Brib

¹³⁸ v' ûtr'sni že d(ь)нъ | v'zrev' že Brib v' ûtrê že Vat₁₀

¹³⁹ g(lago)la | glag(o)le Vat₁₀

¹⁴⁰ iscêliše | isceliši Brib

¹⁴¹ že | *om.* Vat₁₀

¹⁴² s t(o)boû budete | bud(i)te s t(o)boû Vat₁₀

¹⁴³ v' pogibêlъ | v' pogibelъ Brib v pagubu Vat₁₀

¹⁴⁴ h(rъst)ь | g(ospod)ь moi Vat₁₀

¹⁴⁵ is'cêli i ukrêpi | is'celi i ukrepi Brib is'celi i ukrêpi Vat₁₀

¹⁴⁶ on' | **č(tenie)** · On Vat₁₀

¹⁴⁷ povelê | p(o)v(e)le Brib

¹⁴⁸ strugati obêšenu | s'trgati obišenu Brib

¹⁴⁹ s'vêčami | s'vičami Brib

¹⁵⁰ bar'bara | *om.* Vat₁₀

¹⁵¹ v'zrê | v'zre Brib

¹⁵² ukrêpit' | uk'repit' Brib

¹⁵³ pov(e)lê urêzati | p(o)v(e)le otrizati Brib

¹⁵⁴ v' mucê | v' m(u)ce Brib

¹⁵⁵ nev'rêjena | nevreena Brib nevrêena Vat₁₀

rêš(ponь) · egda b(la)ž(e)na d(ê)va h(ръsto)va v'nide¹⁵⁶ v životь anj(e)lь · / togda og'ny¹⁵⁷ s'pade s n(e)b(e)se · i pož'že¹⁵⁸ mučit(e)le ee · i vse¹⁵⁹ iže dosaždahu ei ·

b(e)rš(ь) · bar'bara d(ê)va¹⁶⁰ h(ръsto)va svr'shenoe¹⁶¹ muki ot zlovêr'nago dêos'kora · c(êsa)ra¹⁶² o(t)ca ee · semr'tь ot meča priêtь ·¹⁶³

b(e)rš(ь) pomože ·

čte(nie)¹⁶⁴ Paki že mar'kiênь povelê¹⁶⁵ nagu¹⁶⁶ oh(ръst)ь grada vlačiti biûcu i pahaûcu ·¹⁶⁷ ona že¹⁶⁸ molaše se da bi g(ospod)ь studь têla ee odêlь¹⁶⁹ · g(ospod)ь¹⁷⁰ posla k' nei¹⁷¹ anj(e)la · iže¹⁷² odê û rizoû · êko nik'tože može uzrêti¹⁷³ studь ee · ^{6a} i bo êkože vêr'no¹⁷⁴ prosi g(ospod)a i priêtь · ni<ki>že bo strahь napade¹⁷⁵ na nû i nikaê že boêzanь gor'kago vidênîê os'kr'bi¹⁷⁶ · ni s'kr'bь muč'na stuži ee¹⁷⁷ · suçi¹⁷⁸ v' vêrê tvr'dostan'nê¹⁷⁹ · i v' dobrihь dêlêhь¹⁸⁰

¹⁵⁶ v'nide | *om.* Brib

¹⁵⁷ og'ny | ogaň Brib

¹⁵⁸ pož'že | pože Brib

¹⁵⁹ vse | v'si Brib

¹⁶⁰ bar'bara d(ê)va | b(la)ž(e)na d(ê)va bar'bara Brib

¹⁶¹ svr'shenoe | sv'rši Brib

¹⁶² zlovêr'nago dêos'kora · c(êsa)ra | z'lover'nago c(êsa)ra dêoskodora Brib

¹⁶³ **rêš(ponь)** · egda b(la)ž(e)na d(ê)va ... semr'tь ot meča priêtь · | *om.* Vat₁₀

¹⁶⁴ **b(e)rš(ь)** pomože · **čte(nie)** | *om.* Brib Vat₁₀

¹⁶⁵ povelê | p(o)v(e)le û Brib p(o)v(e)lê û Vat₁₀

¹⁶⁶ nagu | *om.* Brib Vat₁₀

¹⁶⁷ oh(ръst)ь grada vlačiti biûcu i pahaûcu · | okolo grada v'lačiti û biûci i pahaûci · Brib vlačiti okolo grada biûci i pahaûci · Vat₁₀

¹⁶⁸ ona že | **čt(enie)** Ona že Brib

¹⁶⁹ studь têla ee odêlь | odêlь studь tela ee Vat₁₀

¹⁷⁰ g(ospod)ь | *add.* že Brib Vat₁₀

¹⁷¹ k' nei | k nêi Vat₁₀

¹⁷² iže | ki Vat₁₀

¹⁷³ êko nik'tože može uzrêti | êk(o)že nik'tože može uz'riti Brib

¹⁷⁴ vêr'no | ver'no Brib

¹⁷⁵ napade | napadê Brib

¹⁷⁶ os'kr'bi | *add.* û Brib

¹⁷⁷ ee | ei Brib

¹⁷⁸ suçi | suçi ei Brib

¹⁷⁹ v' vêrê tvr'dostan'nê | vь vere t'vrdos'tan'noi Brib

¹⁸⁰ dêlêhь | dêlehь Brib

svr'šenê · **niedini**¹⁸¹ bo strasti ni muki ne v'zmozgu odolêti¹⁸² ei · stuživ' si¹⁸³
mar'kiên̄ · gorkae¹⁸⁴ vel'mi¹⁸⁵

rêš(po)ni iči ot d(ê)v̄ ·¹⁸⁶

čteni(e) Potom' že mar'kiên̄ povelê¹⁸⁷ û privesti¹⁸⁸ k' vasi¹⁸⁹ imenem̄ jê-
lasi¹⁹⁰ · na mês'to¹⁹¹ ilis'ka¹⁹² grada · otnudêže¹⁹³ o(т)сь ee k nemu na muku¹⁹⁴
privel' û bêše · **privedenê** že ei suči ·¹⁹⁵ daše ei otvêt na kon(ь)сь usêk'nuti û¹⁹⁶
· poneže ne v'sposlušā¹⁹⁷ zap(o)v(ê)di ih̄ · **g(lago)la** bo mar'kiên̄ dêoskoru ·
primi sam̄ sude dečer̄¹⁹⁸ ûže da mnê · az' bo nikoûže kaz'niû¹⁹⁹ ne v'zmozḡ
prêmêniti ee²⁰⁰ k' nam̄ ·

čteni(e) T'gda o(т)сь ee gnêvom̄ izvede û · da sam̄ usêk'net' û · b(la)ž(e)-
na že bar'bara · prêklon'si kolêni svoi p(o)m(o)li se k' g(ospod)u rekuči · **o**
g(ospod)j is(u)h(гъst)e sr'd(ь)сь vêd'če vs(e)m(o)gi · ti vêsî êko t(e)be radi
· vsa ostavih̄ v' vêcê sem̄ · nine že k' ^{6b}tebê m(o)lû se · ti h(гъst)e primi
poslêd'nû m(o)l(i)t(ь)v̄ moû · i s'podobi · vse h(гъst)ьêni pom(i)lovati · iže
č'tut' d(ь)н̄ muki moee · i mnogo g(lago)lav'si v' m(o)l(i)tvê siê i pročaê
· **se** pride glas' s n(e)b(e)se g(lago)le ei · poidi b(la)ž(e)na nevêsto moê · i
veseli se v' c(êsa)rstvê n(e)b(e)scêem̄ · ne skr'bi uslišana bist' m(o)l(i)t(ь)-
v̄ tvoê · **da** vsi vêt'ni čtuče tvoû pamet' · eže koliždo proset' ot h(гъst)a se
primut' · **t(ь)gda** sam̄ o(т)сь ee usêk'nu û · žena že etera imenem̄ iûliêna

¹⁸¹ **niedini** | niedine Brib

¹⁸² ne v'zmozgu odolêti | ne v'z'mogut' odoleti Brib

¹⁸³ stuživ' si | i s'tuživ'si si Brib

¹⁸⁴ gorkae | gor'kaše Brib

¹⁸⁵ **ibo** êkože vêt'no ... gorkae vel'mi · | *om.* Vat₁₀

¹⁸⁶ **rêš(po)ni iči ot d(ê)v̄** · | *om.* Brib Vat₁₀

¹⁸⁷ povelê | povele Brib

¹⁸⁸ privesti | i prives'ti û Brib

¹⁸⁹ k' vasi | ka v'si Brib

¹⁹⁰ jêlasi | elasi Brib

¹⁹¹ mês'to | mes'to Brib

¹⁹² ilis'ka | iliis'ka Brib

¹⁹³ otnudêže | otnûdêže Brib

¹⁹⁴ na muku | n̄ m(u)ku Brib

¹⁹⁵ **privedenê** že ei suči · | **vidêni** že suče Brib

¹⁹⁶ otvêt na kon(ь)сь usêk'nuti û | otvet'ni k(o)n(a)сь usek'nutie Brib

¹⁹⁷ v'sposlušā | pos'lušā Brib

¹⁹⁸ sude dečer̄ | siû dêčer̄ Brib

¹⁹⁹ kaz'niû | kazaniû Brib

²⁰⁰ ne v'zmozḡ prêmêniti ee | ne v'zmozgu ei premeniti Brib

vidêv'shi strast' b(la)ž(e)nie barbari vêrova · i têmižde mukami mučena preda d(u)hъ svoi · i v' čislo s(ve)tihъ prič'tena bê · i ogaň n(e)b(e)ski pož'že o(t)-ca s(ve)tie bar'bari · i s' mar'kiênomъ · i prahъ eû ne obrête se v' z(e)mli toi · balentin' že boei se b(og)a · i prosi têla ee · i častno e pogrebe · i skon'ča se muka ee · m(ê)s(e)ca dektebriê · ġ · (= 4.) d(ь)нъ · i bivaûtъ zn(a)m(e)-n(i)ê i čudesa mnoga · bolečimъ cêleniê o h(rьst)ê i(su)sê g(ospod)ê n(a)šemъ · emuže e(stъ) sl(a)va i dr'žava s' o(t)cemъ i d(u)h(o)mъ s(ve)timъ · i nine i v'sgda i v(ь) v(ê)ki vêkъ ·²⁰¹

om(i)liû ot d(ê)vъ r(ci) ·²⁰²

k²⁰³ **mat(uti)nê i g(o)d(i)n(amъ) an(tifonъ)** ·^{6c} b(la)ž(e)na bar'bara prêklonši kolêni²⁰⁴ svoi · m(o)laše se k g(ospode)vê²⁰⁵ vel'mi g(lago)lûči²⁰⁶ ·

an(tifonъ) · g(ospod)i sp(a)se h(rьst)e vêdi taina v'sêh'²⁰⁷ · nepovin'nu²⁰⁸ me stvori · ot ob'hodečih' me nepr(a)vdnihъ ·

an(tifonъ)²⁰⁹ êvi se ei g(ospod)ъ v' noči reki²¹⁰ ne mozi boêti se bar'baro êko aзь s toboû es(ь)mъ · is'cêliti²¹¹ êz'vi tvoe · i ne ostavlû te ·

an(tifonъ)²¹² **bl(agoslo)vlû te g(ospod)i**²¹³ o(t)če g(ospod)a moego²¹⁴ sp(a)sa h(rьst)a · êko s'ski²¹⁵ moe i êz'vi moe²¹⁶ iscêliti²¹⁷ račihъ esi ·

an(tifonъ) stužima že²¹⁸ b(la)ž(e)na bar'bara m(o)l(a)še se k' g(ospod)u rekuči²¹⁹ · ukrêpi²²⁰ me g(ospod)i²²¹ b(ož)e sp(a)s(i)telû moi ·

²⁰¹ **čteni(e)** T'gda o(tъ)съ ... i v(ь) v(ê)ki vêkъ · | *deest.* Brib Vat₁₀

²⁰² **om(i)liû ot d(ê)vъ r(ci)** · | **rêci omiliû ot devъ** · Brib **om(ili)û** · Vat₁₀

²⁰³ **k** | *praec.* sl(a)va o(t)cu · tebe b(ož)e hv(a)limъ · Brib

²⁰⁴ prêklonši kolêni | poklon'shi koleni Brib prêklonši kolenê Vat₁₀

²⁰⁵ k g(ospode)vê | kъ g(ospod)u Brib k g(ospod)u Vat₁₀

²⁰⁶ vel'mi g(lago)lûči | g(lago)lûči vel'mi Brib

²⁰⁷ vêdi taina v'sêh' | vidêi tainaê na v'sêhъ Brib videi taina vs(ê)hъ Vat₁₀

²⁰⁸ nepovin'nu | nepovinu Brib

²⁰⁹ **an(tifonъ)** | **b(e)rš(ь)** Brib

²¹⁰ reki | *add.* ei Brib Vat₁₀

²¹¹ is'cêliti | is'celiti Brib

²¹² **an(tifonъ)** | **rêš(ponъ)** · Brib

²¹³ g(ospod)i | *om.* Brib Vat₁₀

²¹⁴ moego | *om.* Vat₁₀

²¹⁵ s'ski | saski Brib Vat₁₀

²¹⁶ i êz'vi moe | *om.* Brib i rani moe Vat₁₀

²¹⁷ iscêliti | isceliti Brib

²¹⁸ **stužima že** | **stuživ'shi** Brib Vat₁₀

²¹⁹ rekuči | g(lago)lûči Vat₁₀

²²⁰ ukrêpi | ukrepi Brib

²²¹ g(ospod)i | *om.* Brib

k(a)p(i)t(ulь · br(a)t(i)ê iže .²²²
b(e)rš(ь) moli za ni b(la)ž(e)na bar'bara²²³ · **da** dostoini bude(мь)²²⁴ .²²⁵
k bl(agoslovenь) an(tifonь) · b(la)ž(e)na d(ê)va bar'bara²²⁶ poklon'ši
kolêni²²⁷ svoi m(o)laše se rekuči k' g(ospode)vê²²⁸ · pom(i)lui g(ospod)i rabi
svoe²²⁹ čtuće pametь²³⁰ muki moe²³¹ · êko t(e)be radi²³² nerodih' mir'skihь²³³
· želêûci²³⁴ vên'ca vêč'nago ·
or(a)ci(ê) · b(ož)e iže sv(ê)t(o)m(ь)²³⁵ .²³⁶
k' t(e)rcê i pr(o)č(i)mь g(o)d(i)n(a)mь a(ntifo)ni ot mat(uti)n(i) k(a)p(i)-
t(ulь) i rêš(ponь) ot d(ê)vь · k v(e)č(e)mi k(a)ko više .²³⁷
k' v(e)l(ičitь) an(tifonь) · d(a)n(a)sь b(la)ž(e)na²³⁸ bar'bara ubêža²³⁹ blaz'ni
vêka sego · i²⁴⁰ v²⁴¹ živ(o)tь vêč'ni prêide²⁴² · eeže proz'bami²⁴³ pomoči se ·
misliû i sr(ьd)cemь vs'gda²⁴⁴ prosimь m(o)liti²⁴⁵ za ni k' g(ospod)u sp(a)su
h(ьst)u ·

²²² **k(a)p(i)t(ulь · br(a)t(i)ê iže** · | *om.* Brib Vat₁₀

²²³ **b(la)ž(e)na bar'bara** | s(ve)ta bar'baro Brib

²²⁴ **da** dostoini bude(мь) | **da** do(stoini) Brib

²²⁵ za ni **b(la)ž(e)na bar'bara** · **da** dostoini bude(мь) · | z(a) n(i) Vat₁₀

²²⁶ **d(ê)va bar'bara** | bar'bara d(ê)va Brib Vat₁₀

²²⁷ kolêni | koleni Brib

²²⁸ rekuči k' g(ospode)vê | кь g(ospode)ve rekuči Brib k g(ospode)vê g(lago)lûci Vat₁₀

²²⁹ svoe | tvoe · Vat₁₀

²³⁰ čtuće pametь | č'tuči'mь d(a)nь Brib čtuči'mь pam(e)tь Vat₁₀

²³¹ moe | tovee Vat₁₀

²³² t(e)be radi | t(e)bê r(a)di Brib

²³³ mir'skihь | *praec.* o Brib Vat₁₀

²³⁴ želêûci | želeûci Brib

²³⁵ **b(ož)e iže sv(e)t(i)m(ь)** | c'rikavь Brib

²³⁶ **or(a)ci(ê) · b(ož)e iže sv(ê)t(o)m(ь)** · | *om.* Vat₁₀

²³⁷ **k' t(e)rcê i pr(o)č(i)mь g(o)d(i)n(a)mь a(ntifo)ni ot mat(uti)n(i) k(a)p(i)t(ulь) i rêš(ponь) ot d(ê)vь · k v(e)č(e)mi k(a)ko više** · | *om.* Brib Vat₁₀

²³⁸ **b(la)ž(e)na** | *om.* Brib Vat₁₀

²³⁹ ubêža | ubeža Brib

²⁴⁰ i | *om.* Brib

²⁴¹ v | *om.* Vat₁₀

²⁴² prêide | preidê Brib proide Vat₁₀

²⁴³ proz'bami | pros'bami Brib

²⁴⁴ vs'gda | v'sagda Brib vsagda Vat₁₀

²⁴⁵ m(o)liti | m(o)li Vat₁₀

Summary

Milan MIHALJEVIĆ, Jozo VELA

*THE SERVICE IN THE HONOR OF ST. BARBARA IN
CROATIAN GLAGOLITIC BREVIARIES*

The *Office of St. Barbara* is preserved in a small number of the proper of saints in Croatian Glagolitic breviaries. Through a comparative analysis of the text in the three breviaries where it has been preserved, this paper provides a presentation of the linguistic features of the *Office*. There are certain differences in the length of the readings and the arrangement of the readings and the singing parts, but the texts in the breviaries are generally the same. Consequently, there are no significant differences between breviaries at the linguistic level either. In general, it can be said that the *First Beram Breviary* has more regular (Church Slavonic forms) in the *Office* than the *Vatican Breviary Illirico 10* and *Bribir Breviary*. Non-Slavic protographs of texts within the service have not been identified. However, to the extent possible, certain comparisons have been drawn which point out to possible directions for further research. The use of the noun *spasъ* instead of *isusъ* as a feature of the oldest Croatian Glagolitic tradition, as well as the fact that the template of the *Martyrdom of St. Barbara* was Greek, suggests that the *Office* came into preserved breviaries by copying from a much older templates.

Key words: Croatian Church Slavonic, St. Barbara, proper of saints, Office of St. Barbara, Passio s. Barbarae

Milan MIHALJEVIĆ, Jozo VELA
Old Church Slavonic Institute
Zagreb (Croatia)
mihalj@stin.hr
jvela@stin.hr